

Boek van de maand

Eén kerk in meervoud

J.W. van der Jagt

Het boek van deze maand is al even op de markt, maar is nog steeds actueel. Het verscheen in 2004 met als titel *Eén kerk in meervoud*, geschreven door R. de Reuver. Hij promoveerde ermee tot doctor in de theologie. Zijn studie gaat, eenvoudig gezegd, over de vraag of en hoe er binnen de ene kerk van Christus een meervoud van opvattingen kan bestaan. Die vraag is niet nieuw. Zeker niet in onze plurale cultuur. Ze is ook drie jaar na verschijnen van dit boek nog aan de orde. Dat blijkt uit het feit dat ds. K. Hendrikse als predikant in de Protestantse Kerk in Nederland de boodschap uitdraagt dat God niet bestaat. We stellen ons daarom de vraag of dr. De Reuver helpt met betrekking tot eenheid en verscheidenheid na te denken.

Met de aanleiding tot zijn studie en met de uitkomst ervan beweegt dr. De Reuver zich binnen de Protestantse Kerk in Nederland. Aanleiding was dat hij als gemeentepredikant ‘met een veelheid aan geloofsbelevingen, -uitingen en -formuleringen’ werd geconfronteerd (p. 13). Hij komt uit bij ‘eenheid en pluraliteit van de Protestantse Kerk in Nederland’ (p. 319). Hij illustreert die ten slotte ook met het voorbeeld van een PKN-gemeente die ruimte geeft ‘voor volwassendoop binnen een gemeente die de kinderdoop koestert’ (p. 326). Toch heeft dit boek niet alleen betekenis voor de PKN. Andere kerkgemeenschappen hebben ook te maken met verschillen in geloof. Het belang van het onderwerp is dus ruimer dan de context van de PKN.

Opzet

Laat ik eerst een indruk geven van de aanpak die De Reuver gekozen heeft. Nadat hij heeft aangegeven welk probleem hij behandelt, gaat hij vanuit drie schriftplaatsen na wat het Nieuwe Testament over eenheid en verscheidenheid zegt. De eerste is 1 Korintiërs 12 over de gemeente als het lichaam van Christus (p. 35-60). Daarna volgt Efeziërs 4:14-21 over het samen met alle heiligen verstaan van de liefde van God (p. 61-84). Als derde volgt het besluit dat gelovigen uit de heidenen zich niet hoeven te laten besnijden, uit Handelingen 15 (p. 85-111). Uit deze plaatsen leidt De Reuver de wettigheid van kerkelijke pluraliteit af. Ook laat hij zien dat deze pluraliteit niet onbegrensd is. Dat blijkt uit het anathema dat Paulus een paar keer uitspreekt, de polemiek in de brieven van Johannes en de waarschuwingen in de zeven brieven uit Openbaring 2 en 3. Daarna luistert De Reuver naar Justinus Martyr, Cyprianus en Ignatius, drie theologen die in de context van de oude kerk over eenheid en verscheidenheid nadachten. De twintigste eeuw komt aan het woord in de theologen G.D.J. Dingemans en J.E.L. Newbiggin. Zij bezonnen zich op de pluraliteit van de kerk in de plurale context van onze tijd. Ten slotte verwerkt De Reuver het materiaal tot ‘aanzetten voor één kerk in meervoud’.

Nieuwe Testament

De schriftplaatsen, zeker de eerste drie die De Reuver bespreekt, zijn bij dit onderwerp wat voorspelbaar. Maar daarom zijn ze misschien ook niet goed te vermijden. Hij concludeert dat het legitiem is om in kerk en geloof over meervoudigheid te spreken (p. 114). De verscheidenheid komt uit de eenheid op en krijgt ruimte vanuit de eenheid. De eenheid van

alle gelovigen die in Christus gefundeerd is, veronderstelt een meervoudigheid van gemeenteleden. ‘De verscheidenheid wordt niet betreurd, of gebagatelliseerd, maar getransformeerd tot instrument in de handen van de Geest, waardoor de eenheid wordt verdiept en het bereik van het evangelie vergroot’ (p. 113). Zo dient het de opbouw van het lichaam van Christus. De volheid van God is te groot om door één modaliteit van gelovigen bevat te kunnen worden (p. 114).

Maar er zijn ook gedeelten die ‘een exclusief verstaan van het heil van God benadrukken’ (id.). Zo spitst het anathema van Paulus (Rom. 9:3; 1 Kor. 12:3; 16:33 en Gal. 1:8-9) zich toe op de noodzakelijke voorwaarde voor de gemeente van Christus, namelijk dat ‘het evangelie van Christus voluit klinkt’ (p. 119). Johannes keert zich tegen de antichrist, valse profeten en misleiders met hun ‘verwongen zicht op Christus’ (1 Joh. 2:22-25; 4:1-6 en 5:1-12). ‘Het fundament van de gemeente is hierbij in het geding. Als Christus “niet in het vlees gekomen is”, dan is het handelen van God schijn’ (p. 124). De kern van de gemeente wordt aangetast (p. 125). In Openbaring 2 en 3 is de verhoogde Christus het fundament van de gemeente en zij wordt opgeroepen om zich te verzetten tegen de dwaling, tegen de twijfel vanwege de laster van de Joden en de vervlakking van de eerste liefde en het verflauwen van het geloof. Een pleidooi voor pluraliteit heft dus de grenzen van de kerk niet op, maar stelt deze (p. 134). ‘Theologisch legitiem spreken over pluraliteit veronderstelt de verwerking van het contrapunt, zodat de grenzen van de kerk helder zijn. Vanuit de kern (het ene heil van God, JWvdJ) die zeer wijd ziet, komen de grenzen in het vizier’ (id.).

Handelingen 15

De Reuver zegt goede dingen. Onmiskkenbaar is er in het Nieuwe Testament sprake van eenheid en verscheidenheid. Alleen al het spreken over de gemeente als het lichaam van Christus laat dat zien. Ook is duidelijk dat de Schrift grenzen aan de verscheidenheid stelt. Met het oog daarop maak ik een opmerking bij de manier waarop De Reuver het besluit van Handelingen 15 verwerkt. Hij ziet dat als een late theologische verwerking door Lucas van Paulus’ theologie (p. 34v, 85v). Daarom bespreekt hij Handelingen 15 na de andere schriftplaatsen. Heeft Lucas het besluit van Handelingen 15 dan gemodelleerd naar de theologie van Paulus? Schrijvend als historicus (p. 87) zal hij zijn beschrijving van de vergadering in Jeruzalem baseren op feiten. Dan is het besluit van Handelingen 15 veel fundamenteeler dan een late theologische verwerking en staat het ook op de achtergrond van Paulus’ brieven aan de gemeenten in Korinte en Efeze.

Dit is een detail, maar gelet op de strekking van het besluit niet zonder belang. Ik heb de indruk dat De Reuver de kwestie die aan de orde was, toespitst op de vraag of de identiteit van de gemeente ‘een wezenlijk verschillende levenswijze binnen de ene gemeente toelaat’ (p. 96) en dat men verschillend kon denken over de noodzaak van de besnijdenis (p. 304). Ligt dit niet iets anders? Laat het besluit de heidenen ruimte geven om niet volgens de wet van Mozes te leven en de Joden om dat wel te doen, de mening dat dit noodzakelijk was om te delen in het heil van Christus werd wel afgewezen als een niet-legitieme vertolking van het evangelie! Er vindt afgrenzing plaats.

Die is er ook naar de andere kant. De Reuver ziet de vier bepalingen waar gelovig geworden heidenen zich aan moeten houden, als een compromis dat uit de wet van Mozes (Lev. 17) is afgeleid. Dat offer moesten de heidenen brengen om met joodse christenen in één kerk te kunnen samenleven (p. 102-105, 304). Maar is het niet in strijd met het besluit dat men de wet van Mozes niet hoefde te onderhouden, als men dit op deze vier punten wel moest doen? Het ligt meer voor de hand om bij deze bepalingen te denken aan de heidense afgodendienst. Daar komen deze heiden-christenen immers vandaan. Nu zij in Christus geloven, kunnen ze niet meer participeren in de praktijken van hun oude religie. Zo brengt dit besluit het geloof en het

leven van heiden-christenen onder het beslag van het evangelie van Christus. Deze grensmarkering laat méér begrenzing zien dan de opvattingen waar Paulus zijn anathema over uitspreekt en Johannes de kern van de gemeente in geding ziet. Hier kom ik straks op terug.

De oude kerk

Na dit bijbels-historisch onderzoek is het woord aan de oude kerk. Justinus (p. 139-171) verdedigde als filosofisch geschoold apologeet het christelijk geloof tegen de verachting door de heidenen. Het is de moeite waard om te zien hoe hij met een filosofisch begrip als het uitgezaaide Woord (de *Logos spermatikos*) kans zag om waarheidselementen bij filosofen en de superioriteit van het christendom aan elkaar te verbinden. In Christus vinden die waarheidselementen hun eenheid en worden tegenstrijdigheden die er bij filosofen zijn, opgeheven. De pluraliteit vindt dus in Christus haar eenheid.

We lezen ook hoe Cyprianus in een tijd van vervolging en kerkelijke strijd opkwam voor de eenheid van de kerk waarbuiten geen heil is. Deze eenheid is er vanuit de Vader, de Zoon en de Geest. De relatie van de gelovigen tot God en die tot elkaar horen bijeen. De kerk is een geestelijke gemeenschap die onder leiding van de gezamenlijke bisschoppen staat. Wie de relatie met de bisschop of de medechristenen verbreekt, plaatst zich buiten de kerk. Er is ruimte 'voor iedere individuele bisschop en gelovige om zijn eigen inbreng te hebben binnen de ene kerk' (p. 194).

Uit dit historisch materiaal trekt De Reuver drie conclusies:

1. Christus bepaalt, als volledige openbaring van God de identiteit en eenheid van de christelijke gemeente;
2. het wezen van de kerk ligt in de eenheid met Christus en met elkaar;
3. de pluraliteit vraagt om eenheid (Justinus) en de eenheid vraagt om veelheid (Cyprianus) (p. 207v).

De twintigste eeuw

Zowel Dingemans als Newbigin hebben zich op de betekenis van de kerk bezonnen in de context van de plurale westerse cultuur (p. 209v). Het voert te ver om hun visie weer te geven. Interessant is wel om te zien dat, terwijl beiden de pluraliteit van de cultuur als gegeven aanvaardden, de verschillen toch zo groot zijn dat Newbigin *tegenover* Dingemans staat (p. 266v). Voor Dingemans is de pluraliteit reden om de theologie om te vormen, zodat ze voor de moderne mens verstaanbaar is. Volgens Newbigin maakt dat de theologie irrelevant voor de cultuur en wordt de cultuur resistent tegen het evangelie. Niet het geloof moet zich bekeren, maar de cultuur. Dingemans pleit voor een religieus pluralisme. Newbigin wijst dat af als een negatief gevolg van de Verlichting. Daardoor is het evangelie geen publieke waarheid meer. Het is aangepast aan de westerse cultuur, een aanpassing die hij betitelt als een temmen (*domestication*) van het evangelie. Voor Newbigin gaat het evangelie wel verschillende culturen in, zodat het heil van God in vele culturen gestalte krijgt (pluraliteit), maar het evangelie verliest haar kritische kracht niet. Dat gebeurt bij Dingemans wel. Betekent dit niet dat Newbigin ook een andere grens aan de pluraliteit stelt dan Dingemans? De Reuver had daar wat mij betreft meer aandacht aan mogen geven. Dat had wellicht zijn eigen kritiek op de grensbewaking bij Dingemans kunnen aanscherpen. Voor Dingemans ligt die grens in de mystieke band met Christus en de canon van de Schrift (p. 220). Maar kan een canon die volgens Dingemans in zichzelf een pluriform getuigenis is, als criterium fungeren, vraagt De Reuver terecht (p. 221,229). Maar hoe ligt dat dan bij Newbigin? En bij De Reuver zelf?

Inhoud

De betekenis van een boek als dit ligt natuurlijk in de verwerking van het gevonden materiaal. De Reuver noemt dat bescheiden 'Aanzetten voor één kerk in meervoud'. Ik kom er goede zaken in tegen. Bijvoorbeeld de zes overwegingen die pluraliteit legitiem maken (p. 304).

Maar ik moet veel ongenoemd laten. Ik concentreer me op wat kritiek oproept.

De Reuver onderscheidt pluraliteit van gemeenteleden, van gemeenten en 'de meest kritische en spannende vorm van pluraliteit is de meervoudigheid van waarheid. Al in het Nieuwe Testament zijn aanzetten tot deze meervoudigheid waar te nemen. Enerzijds geldt dat alle heiligen met hun geloofsbeleving en -interpretatie nodig zijn om het geheim van Gods volheid te kunnen omvatten. Gods rijkdom is te groot om in één geloofsmodaliteit verstaan te kunnen worden. Anderzijds klinkt in het Nieuwe Testament nadrukkelijk het anathema voor wie Christus niet als Heer, die in het vlees gekomen is, belijden' (p. 292).

Het gaat hier dus om pluraliteit met betrekking tot de *inhoud* van het geloof. Deze pluraliteit is begrensd. Ze kan 'alleen getolereerd worden als deze voortkomt uit gezamenlijke liefde tot Christus, dienstbaar is aan de opbouw van zijn gemeente en de identiteit - en eenheid - van de gemeente niet schaadt' (p. 293, vgl. 305). Als aan deze grensvoorwaarden niet wordt voldaan, verliest de pluraliteit haar legitimiteit (p. 294, 305). Inhoudelijk gezien gaat het hier om de belijdenis van Christus als Heer en de incarnatie. Is daar de grens mee gesteld?

Opvallend is dat De Reuver aan de inhoud van het geloof verder geen bijzondere aandacht geeft. Wel signaleert hij dat niet iedereen in de PKN is meegegaan omdat de eenheid van belijden ontbreekt. Ook lezen we dat men al binnen de Nederlandse Hervormde kerk niet samen het avondmaal wilde vieren, omdat de geloofsverschillen te groot waren (p. 308). Kennelijk worden de grenzen van het legitieme geloofsverstaan heel verschillend getrokken. Volgens De Reuver 'zijn eenheid in belijden als grondslag voor het samen kerk-zijn en eenheid in doop en avondmaal noodzakelijke voorwaarden voor "één kerk in meervoud"' (p. 308), maar hij geeft niet aan wat de eenheid van belijden inhoudelijk behoort te zijn. Een en ander roept de vraag op hoe de grens getrokken wordt en wat de betekenis van de Schriften is bij vaststelling van de eenheid van belijden binnen die grens. Bij de visie van Dingemans vroeg De Reuver zich af of een pluriforme Schrift wel in staat was de grens van een pluriforme gemeenschap te bewaken. Met evenveel recht kan men vragen of een plurale gemeenschap wel in staat is goede inhoudelijke grenzen te trekken. Vallen die niet per definitie ook onder het plurale verstaan?

Het komt mij voor dat hierin zich wreekt hoe De Reuver het anathema van Paulus en de polemieken van Johannes verwerkt. Het is duidelijk dat het daarin om een grens gaat. Maar betekent dit dat wat niet onder het anathema valt of niet door Johannes bestreden wordt, dus legitieme vertolking van het evangelie is? Ik noemde het besluit van Handelingen 15 al. Wie daartegen inging, zou gegeven de thematiek van de Galatenbrief, vermoedelijk onder Paulus' anathema in Galaten 1:8 vallen. Maar als de apostel schrijft over de zwakke gelovigen die menen dat ze niet alles kunnen eten (Rom. 14 & 15), dan wijst hij hun mening resoluut af. Die verdraagt zich niet met het evangelie. Hij aanvaardt de zwakke als broeder, maar *niet hun mening* als legitiem. Ook met betrekking tot het eten van offervlees (1 Kor. 8 & 9) aanvaardt Paulus de broeder, maar niet diens kijk op de wereld van de goden. Zo zijn er meer zaken (bijv. m.b.t. de opstanding 1 Kor. 15 en de wederkomst, 1 & 2 Tess.; huwelijk en echtscheiding, 1 Kor. 7, Ef. 6) waarin de apostel bepaalde leer of leefstijl als illegitiem afwijst, ook zonder anathema. De leer van het evangelie omvat meer dan genoemde hoofdwaarheden. Als de eenheid van belijden die De Reuver terecht noodzakelijk acht,

daartoe wordt beperkt, kan het niet anders of het leidt tot pluraliteit die ruimte geeft aan leringen die in strijd met het evangelie zijn.

Tot slot

Helpt de studie van De Reuver ons om te onderscheiden waar het in het kerk-zijn om gaat? Hij geeft in zijn boek veel en interessant materiaal over eenheid en verscheidenheid van de kerk om te overwegen. Helaas stelt het op het centrale punt van de grens van de pluraliteit teleur. Ik zie de contouren van een kerk die ruimte geeft aan allerlei wind van leer.

N.a.v.: R. de Reuver,
Eén kerk in meervoud. Een theologisch onderzoek naar de ecclesiologische waarde van pluraliteit, Boekencentrum, Zoetermeer, 2004. ISBN 9023917979, 360 pag.